

ЧИТАННЯ ПРО ВИХОВАННЯ

Тут надруковані записки, які були видані слухачам для керівництва під час читання педагогіки в учительській семінарії військового відомства. Крім незначних змін, зроблених у тих місцях, які виявляються незрозумілими без усних читань і пояснень, записки залишені у своєму початковому вигляді, стислі і в шкільній формі. З них кожний може бачити, що було читано з педагогіки в семінарії, і скласти думку про те, наскільки корисні такі читання. Вони обіймають у короткому нарисі тільки одну частину цілого курсу педагогіки, саме стільки, скільки було прочитано молодим педагогам. Решта частини ще потребують часу і праці.

У розподілі змісту науки і в поглядах на нього я допустив, здається, ересь. Замість настанов і порад, якими особливо щедра, наприклад, педагогіка Куртмана, я робив багато педагогічних висновків з принципів психології і логіки, унаслідок чого ці висновки постають не в загальному огляді, а кожний на своєму особливому місці. Зате прийнятий мною порядок, який при усному читанні дуже зручний, дав мені можливість викласти початки загальної дидактики дуже коротко. Упередження, через яке помістив у читаннях про виховання стислий виклад логіки, я хотів би захищати всіма силами. Я не знаю, що в нас читають у різних школах під назвою педагогіки. Але, як показав досвід, я не помилився, зробивши припущення, що молоді вчителі здатні слухати і розуміти читання найсерйозніші. А втім, ми ще не з'ясували собі ідеї народного вчителя. На мою думку, вчитель повинен знати незрівнянно більше і повинен бути підготований незрівнянно серйозніше, ніж як це у нас думають.

П. Юркевич

ЧИТАННЯ ПЕРШЕ

§ 1. Важливість науки про виховання

Безпосередні джерела правил, якими треба керуватися у вихованні дітей, слід шукати, з одного боку, в переказі і звичаї, з іншого — в особистій досвідченості вихователя. Правила першого роду особливо цінні для морального виховання, яке внаслідок цього здійснюється найбільш вдало у колі сімейного життя. Правила другого роду особливо важливі для мистецтва навчання, яке внаслідок цього здійснюється найбільш удамо в школі. Але правила того й іншого роду не виключають важливості науки про виховання, яка черпає свої настанови і вимоги з великої досвідченості і ґрунтовних міркувань усіх освічених народів, особливо ж зі строгого і всебічного спостереження людської природи й істотних законів її розвитку і вдосконалення. Переказ і звичай дають нам готові схвалені зразки для педагогічної діяльності, і розумний вихователь користується цим джерелом якнайкраще. Але в кожную хвилину нашого особистого і суспільного життя переказ і звичай перебувають у боротьбі з новими тенденціями освіти, й особистість кожного вихователя, як і взагалі людини, зазвичай займає двозначну середину між цими силами морального світу, що борються; тільки загальна і строго опрацьована наука про виховання може сказати вихователеві, у якому випадку, якою мірою і в якому напрямку він повинен користуватися кожною з цих сил для своїх цілей, за якими ознаками він може дізнатися, що в переказі віджило свій вік, відійшло і втратило моральну вартість і, з іншого боку, що в новій освіті не міцне, не зріле і не загальнопридатне. Правила педагогіки базуються також на переказі, але тільки на тому всезагальному і непорушному переказі, який відображає незмінну сутність люд-

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ського духу і постійні закони його розвитку. Ухиляння від цього переказу на користь інших принципів породжує у справі виховання моральний деспотизм, що насильно нав'язує дитячій душі може і прекрасні, але все ж не споріднені їй форми розвитку і діяльності. Що стосується, далі, особистої досвідченості вихователя, то, з одного боку, їй протистоїть особиста досвідченість іншого вихователя, з іншого — вона повинна перевірятися і поповнюватися тією різнобічною досвідченістю, на якій базуються правила наукової педагогіки. Педагогіка оберігає нас від однобічності і неповноти, яка неминує пов'язана зі всіма правилами переказу й особистих спостережень. Педагог, як і лікар, потребує ґрунтовної керівної теорії і не може покладатися лише на свій обмежений досвід.

Для практика його діяльність майже завжди набуває характеру звичного, щоденного. Наука закарбовує свої вимоги величиною істини. Педагогіка дає нам зрозуміти завдання виховання як справу вищу і святу, як справу, яку було б недостойно виконувати, маючи почуття поденника або фабричного робітника. Якщо Божественне об'явлення ставить вище від усіх звань звання царя, священника і вчителя, то наука про виховання розвиває і виправдовує це поняття про велич останнього звання в людських суспільствах і вказує на випробувані засоби й умови, за яких справжній вихователь буде відповідати своєму призначенню.

§ 2. Необхідність і обов'язок виховання

Необхідність ця базується на нерозумній рухливості дитячої природи, котра, будучи полишена сама на себе, порушила би порядок співжиття. А проте, це пояснювало б тільки нагляд за дітьми і керівництво ними, а не виховання у строгому розумінні. Тимчасом уже безпомічність дитячого віку викликає природну турботу про нього, тому дорослі, спонукувані совістю, відчувають обов'язок виховувати своїх дітей. Цей обов'язок цінується тим вище, чим більше облагороджується покоління доросле; але він робиться особливо священним у християнстві, яке вчить про високу гідність людської особистості і про її призначення для вічності. Дитя у християнській сім'ї є дар

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

«Божого благословення», є представник майбутнього кращого людства, якому належить здійснити надію царства Божого на землі. Горе тому, хто спокусить дитину; благо тому, хто приймає її в ім'я Христове.

§ 3. Можливість виховання

Якщо з доброго виховання часто виходять люди погані і навпаки, то цим доводиться не те, що виховання неможливе, а тільки те, що обдумана діяльність вихователя має межі. Цілеспрямований вплив вихователя часто затримується: а) протидією природи дитини, яка має свої особливі нахили; б) протидією суспільного середовища і випадкового досвіду самої дитини.

Але останні дві умови можуть також і сприяти вихователю, а що стосується природи дитини, то вона, а) як призначена для розвитку, підкоряється впливові розумного вихователя; б) вона підкоряється тим більше, чим краще вихователь пізнав її; с) за своїми головними рисами і прагненнями вона схильна до розуму і добра, як це особливо доводить той факт, що нема на світі такого зла і лиха, яке змогло би придушити в людині все людське, і що зачатки вищих вимог розуму і совісті настійно зароджуються навіть у народів диких, що виростають без будь-якого виховання. Таким чином, впливи педагога будуть для дитячої природи невимушеними і ніби спорідненими їй, і це тим більше, чим вони будуть розумнішими і величнішими.

§ 4. Мета виховання

Поки існували касти чи поки людина розглядалася тільки як знаряддя держави, визначати цю мету було легко. Християнська заповідь любові, яка вимагає робити іншому те, чого собі бажаємо від інших, вказує цю мету: а) у самому дусі вихованця; б) у трьох вищих благах людства, а саме: у церкві, в сім'ї і в державі; с) у тому майбутньому покликанні, яке вибере сам вихованець, коли він дозріє розумово і морально. Стосовно першого мета виховання — сприяти людині у до-

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

сягненні вищої досконалості; стосовно другого — зробити її здатною до виконання обов'язку в церкві, в сім'ї, у державі; стосовно третього — сприяти їй у виконанні її власного покликання. Ці три напрямки сходяться в одному: *виховання повинно досягати мети, якої досягав би сам вихованець, якби він був зрілим.*

Але цим нібито передбачається знання майбутніх цілей чи намірів вихованця, знання, насправді неможливе. Утруднення це усувається тим, що можна легко розрізнити цілі часткові, або *можливі*, і цілі всезагальні, або *необхідні*. Перші такі, що їх може вибрати чи не вибрати людина розумна і вільна. Останні такі, що нехтування ними людина не може пробачити самій собі. Для перших слід приготувати вихованця так, щоб, досягнувши зрілості, він зробив із них вибір вільний і розумний. І оскільки вибір способу життя і занять узагалі залежить від стану волі, від панівних душевних устремлінь, напрямків та інтересів, то мета виховання стосовно цього є: *розвинути в душі вихованця різнобічну і рівномірну самодіяльність*. Без цього ми наперед підготували б із вихованця члена касты чи партії й обмежили б його свободну волю. Що стосується цілей усезагальних і необхідних, то вони поєднуються у понятті про морально-доблесний характер.

Людина покликана проявити в собі образ Божий ділами мудрості, правди, любові і святості. Цими рисами безсмертя вона повинна увіковічнити своє нікчемне земне існування. Вона повинна бути досконала, як досконалий її Отець Небесний; вона повинна сприяти запровадженню між людьми Царства Божого, яке є правда, радість і мир. З огляду на численні завдання і спокуси життя, вона має бути підготована до всякого доброго діла.

Вихователь зобов'язаний у кожному окремому випадку уявляти собі образ найдосконалішої людини і збагачувати його спостереженнями і міркуваннями.

У поняття людини *добре вихованої*, очевидно, вкладаються вимоги незначні. Це ім'я дуже скоро заслуговує молода людина, яка поважає суспільну думку й умовні правила пристойності. Правда, одна з найголовніших ознак правильного виховання полягає у тому, що в особистості людини нема нічого відштовхуючого і що в її поведінці нема нічого, що ображає суспільні

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

звичаї. Моральна грубість виражається дуже недвозначно у неповазі до суспільних звичаїв, а образа того, що суспільство вважає своєю святинею, є найочевидніша ознака морального варварства. Але вимога виховувати так, щоб людина мала здатність і рішучість діяти згідно з умовними правилами суспільної думки, із звичаями і законами пристойності, які панують у певний час у різних суспільних прошарках чи в одному якому-небудь колі, повинна бути визнана недостатньою: а) вона наперед прирікала б молоде покоління на засвоєння усього поганого, що існує в суспільних звичаях, але на це людина приречена спільною долею без сприяння вихователя, який зі свого боку не повинен принаймні прискорювати появу цього зла; б) вона привчала б вихователя робити не те, що добре, а те, за що від людей можна отримати хорошу репутацію, іншими словами, привчала б його не бути добрим, а тільки здаватися добрим. Суспільні звичаї — це явище таке різноякісне, що тільки про окремі випадки можна за умови достатньої досвідченості сказати, становлять вони підтримку чи затримку для морального вдосконалення окремих особистостей. Щоб висвітлити яскраво слабкий бік вимоги, підданої тут розбору, яка наполягає переважно на м'якості, податливості і схильності до пристосування як на вищих моральних якостях, скажемо різко, що в людині повинна бути «і частинка заліза», що вона повинна володіти і здатністю до боротьби проти умовних правил громадської думки у тих випадках, де цього вимагає обов'язок і совість, що справжня доблесть характеру часто може набувати тих неприємних незграбних форм, за які не дають імені добре вихованої людини, і що дорожити громадською думкою завжди і безумовно є ознака моральної слабкості, або *малодушності*. Набагато глибше скеровує педагога у цьому питанні здоровий глузд народів, який вимагає виховувати так, щоб із вихованця вийшла людина розумна і добра. Не суспільні звичаї, не уміння жити на світі, не маса відомостей, не щастя, не користь (у всьому цьому сьогодні часто вбачають кінцеві цілі виховання), але розумна і добра людина — ось непорушна і беззаперечна мета виховання, як її розуміє здоровий глузд народів. І, без сумніву, потрібне найкраще виховання для того, щоб воно досягало цієї, напевно, дуже простої мети.

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>